

OSWALD SPENGLER: ČOVJEK I TEHNIKA: PRILOG FILOZOFIJI ŽIVOTA¹

PAŠKO MUŽIĆ
Filozofski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu
pasko.muzic@gmail.com

Problem tehnike (tehnologije) i čovjeka zaokuplja umove 20. stoljeća. Uspon tehničke civilizacije, njezine efikasnosti i uspjeha vrlo se često promatralo kroz prizmu jednog neumoljivog sukoba s prirodom. Spengler je definitivno jedan od autora 20. stoljeća koji nije samo pridonio raspravama unutar filozofije povijesti svojim velebnim djelom *Propast Zapada* izdanim u dvama svescima, 1918. i 1923. godine, nego, štoviše, ideje prisutne u toj knjizi ukazuju na jednu dublju povezanost čovjekove povijesti, njegove sudbine i same prirode, stvarajući pretpostavke jednog oblika filozofije prirode. U tom smislu, Spenglerovo kasnije djelo *Čovjek i tehnika*, objavljeno 1932. godine, nastavlja se na postavke mišljenja iznesene u *Propasti Zapada*, naime, na sukob čovjeka i prirode, čovjekovu pobunu protiv prirode koja rezultira stvaranjem kulture i civilizacije. Ipak, valja istaknuti da je, prema Spengleru, taj sukob predestiniran u svojem ishodu jer čovjek u toj borbi ne može izvojevati pobjedu i zato je propast civilizacije uvijek neizbježna. Naime, priroda uvijek pobjeđuje.

Spenglerove misli, kao što kaže u predgovoru *Čovjek i tehnika*, u osnovi se nastavljaju na pitanja postavljena u *Propasti Zapada*, iako sada proširuje samu problematiku. U *Propasti Zapada* prevladava mišljenje da su kulture jedinstvene u svojem obliku, pa tako i, u određenom smislu, nepovezane. Tako antičko-poganska kultura nema ništa zajedničko sa suvremenom zapadno-kršćanskom kulturom. Takav se zaključak čini pomalo dubioznim, pa Spengler uistinu u svojim kasnijim djelima mijenja takvo stajalište. On, naime, počinje sve više percipirati kulture, pa tako i cjelokupnu povijest kao jednu jedinstvenu dramu koja ima svoj smjer koraćanja. Katastrofama i padovima raznih civilizacija čovječanstvo se zapravo kreće naprijed. Nakon smjene padova i uspona kultura i civilizacija povijest je odlučila izroditi još jednu specifičnu i možda najtragičniju civilizaciju, onu zapadnu.

Prije nego što krenemo dalje na dublju problematiku tragičnosti zapadne civilizacije, valja istaknuti razliku između pojmova kultura i civilizacija.

1 Spengler, Oswald, *Čovjek i tehnika: prilog filozofiji života*, Naklada AGM, Zagreb, 2019.

Prema Spengleru, naime, svaki narod, odnosno rasa, nosi mogućnost za vlastiti *Weltbild* – sliku svijeta koja je proizvod njezina junačkog sukoba s prirodom. To proizvođenje neke rase u tehničkom smislu u njezinim se ranim stadijima naziva kulturom. U tom smislu, kulture su organske cjeline, pa se Spengler zato i koristi prispodobama godišnjih doba da bi prikazao cikluse razvoja. Najraniji stadij, kad je kultura još duboko povezana za zemlju, ruralna je, religijska i pastoralna; zove se proljeće. Gradovi, naime, praktički još ne postoje. Ljeto označava pojavu gradova, prava, ranih oblika promišljanja prirode, filozofije. Seoski i gradski život u ravnoteži su, običaji i tradicije intuitivni su i samopodrazumijevajući. Jesen označava polaganu pobjedu grada nad selom, pojavu racionalističkih tendencija, sumnje, nelagode; države se još uvijek šire, ali sve sporije i teže; socijalna nejednakost i prenaseljenost, pogotovo u gradovima postaje neodrživa; dolazi do pojave građanskih ratova, koji postaju sve razorniji i nemilosrdniji; politika postaje u potpunosti deregulirana, podređena načelu *cilj opravdava sredstvo*. Napoljetku, nastupa zima, koja ujedno označava, nakon faze jesenske krize, konačno i završno oblikovanje hipertrofirane izvršne vlasti koju Spengler naziva cezarizmom. Zima kao okoštavanje kulture predstavlja ujedno i njezin posljednji izričaj i preobražaj u civilizaciju. Tako vidimo da kulturi pripadaju proljeće, ljeto, jesen, a civilizaciji zima. Onog trenutka kada kultura postane civilizacija, ona je istrošila svoje kreativne potencijale; rasa koja ju je izgradila polako se gubi; nema, naime, onaj isti prokreativni potencijal koji je imala, ne samo u biološkom smislu nego i u metafizičkom. Na kraju, slijedi unutarnje slabljenje, dolazak stranih naroda i rasa, kao i građanski ratovi koji su još uvijek prisutni, koji pridonose padu i konačnom slomu civilizacije te, u određenom smislu, resetiranju ciklusa jer ponovno nastupa jednostavnije, ruralno, pastoralnije, primitivnije doba.

Spengler je takvu sudbinu i zacrtao zapadnoj civilizaciji. Zapad je dosegao svoj posljednji stadij – civilizaciju – i polagano stvara svoj hipertrofirani izvršni aparat, koji u svojem neumoljivom etatizmu uređuje svaki aspekt života, pa pomoću tehnoznanosti i život sam, nešto što čak ni sam Spengler nije mogao predvidjeti. Zapadni je usud, stoga, tragičan jer je svojom tehnikom zaveo i pokorio sve ostale civilizacije i kulture, puno starije i mudrije od sebe. Stoga, sljedeći slom za koji Spengler ne zna kada će se točno dogoditi, ali zna da će se sigurno dogoditi, neće u provaliju povući samo zapadnu civilizaciju nego i cijeli svijet koji ovisi o zapadnoj tehnici.

Postavlja se zato pitanje: „Što je tehnika?”. U prvom poglavlju *Tehnika kao taktika života* Spengler pristupa tehnici i tehnologiji tako što pokušava pronaći bit onoga tehničkog. On tako i kritizira određene naivne, iz romantizma derivirane poglede na tehniku i tehnologiju, koji njezinu rapacioznost i nemilosrdnost vide u recentnom usponu industrijske civilizacije. Za Spenglera je tehnika, pa i njezina bit, prastara, odnosno stara kao i sam čovjek:

„U stvari tehnika je prastara. Ona i nije nikakva povijesna posebnost, nego nešto beskrajno općenito jer seže preko čovjeka daleko unatrag u život životinja, i to svih životinja. Tipu života životinja, za razliku od tipa života biljaka, pripadaju slobodna pokretljivost u prostoru, relativna samovolja i neovisnost o svojoj ostaloj prirodi, a s tim i potreba da se pred njom obrani, da vlastitom postojanju dade neki smisao, sadržaj i nadmoćnost. Samo polazeći od duše može se shvatiti značenje tehničkoga.”²

Bit tehnike pripada samom biću, samoj životinji, koja je, u vječnoj zaraćenosti s prirodom, u stanju oblikovati samu prirodu koja ju okružuje, ali tako i samu sebe. Prostornost koja pripada slobodnopokretljivoj životinji jest u spletu negativnih i pozitivnih otisaka, gdje se natječu životinja i čovjek te se međusobno ukalupljaju. Svakoj životinji tako pripada njezina određena tehnička pertinencija koja omogućuje sukob s prirodom. Ipak, samo čovjek kao životinja ima mogućnost svoj tehnički pripadak u potpunosti razviti da rezultira kulturom i civilizacijom. Bit tehničkog tako jest ekstenzija biti životinje, a kod čovjeka ujedno i ekstenzija njegove noetičke biti, koja može rezultirati tehnikom dovoljno moćnom da se suprotstavi prirodi. Vidimo da se Spengler, definirajući čovjeka kao životinju, odmiče od religijskih postavki koje žele čovjeka odvojiti od životinjskog i prirodnog svijeta. Kritika tehnike jest tako i kritika etike. Tehnika životinje jest ekstenzija njezine grabežljive naravi, njezine inherentne volje za moć. Nakon biti tehnike nameće se i pitanje biti čovjeka, odnosno puno pregnantnije, nameće se pitanje: „Što je čovjek?” A odgovor se nameće postankom ruke:

„To je oružje bez premca u svijetu slobodnopokretljivoga života. Treba je usporediti sa šapom, kljunom, rogovima, zubima i repnom perajom ostalih bića. S jedne strane u njoj se osjetilo opipa usredotočuje u takvom stupnju da se ona, uz organe vida i sluha, gotovo može postaviti kao organ opipa.”³

Interesantno je to što za Spenglera glavna *differentia specifica* čovjeka u odnosu na ostale životinje nije recimo jezik, pa tako i mišljenje, nego primarni impuls kombinatorike koja je svojstvena ruci kao specifičnom organu opipa. U tom smislu, možemo i tvrditi da ruka svojom mogućnošću proizvođenja pretihodi samoj jezičnoj i misaonoj mogućnosti proizvođenja. Upravo evolucijske pretpostavke čovjeka ukazuju na to da je jezik jedna relativno kasna evolucijska novina i da je ustvari derivacija jedne primordijalnije sposobnosti za kombina-

² Isto, str. 15.

³ Isto, str. 31.

toriku. Tijelo, njegov govor i utilizacije njegove moći počivaju na organu opipa, to jest ruke, kao prethodnice onome što nazivamo jezikom i mišljenjem. Spengler tako ustvari razlikuje dva stupnja postanka čovjeka: prvi je stupanj ruka i alat, a drugi govor i poduzimanje. Prezentirajući pretpostavke drugog stupnja, Spengler zapravo nudi vrlo atipičnu i raritetnu interpretaciju nastanka jezika, ali i uma i mišljenja. Naime, jezik, pa tako i govor, isprepleteni su, no za Spenglera su jezik i njegova gramatika, uvjetno rečeno, kasne tvorbe; one su misaone tvorbe gradova i njegovih žitelja. Jezik je uvijek govor, pogotovo u tim primitivnim vremenima, pa je, samim time, originalni prajezik kratak, jednoznačan, onomatopejski; gotovo možemo reći da dolazi iz želudca; njegova aktivnost izravno je derivirana iz instinktivne unutarnje potrebe za svladavanjem prirode. Jezik, odnosno njegov govor, stoga su čisto usvrishodnjenje; entelehija koja ima samo jedan cilj. Spengler tako tvrdi da je takav primitivni onomatopejski jezik, prvo što je gramatički diferencirao u svojoj primordijalnoj volji za moć, glagolski način imperativ. Jezik je prvo nastojao zapovijedati kada se odnosio prema onom vanjskom u prirodi, otud i prvi religijski i pravni zakonici koji su prepuni imperativa, koji pretpostavljaju vršenje unutarnje moći jedne grabežljive, plemenite životinje. Poduzetno mišljenje predstavlja daljnji nastavak razvitka te životinje. Čovjek u vlastitoj trudbenosti, percipirajući ono drugo, i sebe reflektira i stvara pojmove; počinje se zrcaliti. Tako se otključava novi svijet misli koji participira na prirodnom, štoviše redefinira sukob s prirodom. Čovjek sada postaje svjestan sebe i projekcije svoje moći na prirodu. U određenom smislu, dolazi do podjele na djelatnosti mišljenja i djelatnosti ruke. Iako se djelatnosti mišljenja javljaju kasnije, one se kao sublimirana moć i žudnja ruke za upravljanjem sada nameću kao dominantna forma unutar društva.

Tako sada nastaju i prvi oblici raslojavanja. Spengler tako predviđa tri velike epohe cjelokupnog ljudskog roda. Prvo je razdoblje ono naoružane ruke, a drugo je razdoblje govorenja i pothvata. Pojednostavljeno, govorimo o razdobljima nomadskog predcivilizacijskog razdoblja i o razdoblju organizirane kulture i civilizacije. Padom i katastrofom zapadne tehnike nastupit će treće veliko razdoblje. Izum stroja i uspon industrije već predstavlja početak nečeg novog, jer višemilenijski odnosi organiziranog, upravljačkog rada (djelatnost mišljenja) i izvršnog rada (djelatnost ruke) u potpunosti su poremećeni, čime se otključava potencijal za socijalnu entropiju nikad viđenu na zemaljskoj kugli. Tehnika koja se raširila među ne-zapadne kulture sada se upotrebljava protiv samog Zapada. Upravo Spengler i proriče mogućnost jednog konačnog sukoba između Zapada i svih ostalih. Tehniku zapadnog čovjeka može jedino u potpunosti razumjeti sam zapadnjak, dok druge kulture i civilizacije žele samo moć koju ta tehnika donosi. Nastaje tako, prema Spengleru, neminovnost pada cjelokupne svjetske (zapadne) civilizacije u konvergenciji neizbježnih sukoba. Valja istaknuti kako Spengler

svojom pesimističnom vizijom ostavlja mogućnost da je zapadna civilizacija i njezina tehnika vrhunac i labuđi pjev cijele vrste, koja je neumoljivo koračala cijelu svoju pretpovijest i povijest prema tome posljednjem aktu cjelokupne vrste, usponu zapadne, industrijske civilizacije, koja nužno u sukobu s prirodom mora tragično završiti.

Zaključno možemo reći kako smjena civilizacija tako ima određenu linearnost: antička civilizacija crpi utjecaje od egipatske i sumersko-babilonske civilizacije, a sama zapadna je pak sagrađena na ruševinama antičke civilizacije, no sljedeća smjena će, prema Spengleru, biti totalna jer će obuhvatiti cijeli svijet, zbog sveprisutnosti zapadne tehnike. Nema novih naroda i barbara koji mogu postaviti temelje nečeg novog; zapadni megalopolis sve je pokorio. Tako će i pad biti sveobuhvatan i totalan:

„Optimizam je kukavičluk. Rođeni smo u ovom vremenu i ići nam je hrabro do kraja ovim putem koji nam je određen. Drugoga nema. Dužnost nam je da i bez nade, bez spasenja izdržimo na izgubljenom položaju poput onoga rimskoga vojnika čije su kosti nađene pred nekim vratima u Pompejima gdje je umro jer su ga zaboravili povući kad je provalio Vezuv. To je veličina, to znači imati rasu. Takav čas i kraj jedino je što se čovjeku ne može oduzeti.”⁴

„Dužnost nam je da i bez nade, bez spasenja izdržimo na izgubljenom položaju poput onoga rimskoga vojnika čije su kosti nađene pred nekim vratima u Pompejima gdje je umro jer su ga zaboravili povući kad je provalio Vezuv. To je veličina, to znači imati rasu. Takav čas i kraj jedino je što se čovjeku ne može oduzeti.”

OSWALD SPENGLER